

VILNIUS UNIVERSITY

RENATA BIKAUSKAITĖ

THE PROBLEM OF NORMATIVITY IN ETHICS OF CARE

Summary of Doctoral Dissertation
Humanities, Philosophy (01 H)

Vilnius, 2013

The dissertation was prepared at Vilnius University during 2007–2013

Scientific Supervisor:

Prof. Dr. Alvydas Jokubaitis (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01H)

Counsellor:

Doc. Dr. Nijolė Radavičienė (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01H)

Dissertation is going to be defended in public session of the Scientific Council of Philosophy, Vilnius University:

Chairman:

Prof. Dr. Marius Povilas Šaulauskas (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01H)

Members:

Prof. Dr. Jūratė Rubavičienė (Lithuanian University of Educational Sciences, Humanities, Philosophy – 01H)

Prof. Dr. Lilija Duoblienė (Vilnius University, Social Science, Educology – 07S)

Doc. Dr. Arūnas Mickevičius (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01H)

Prof. Dr. Artūras Tereškinas (Vytautas Magnus University, Social Science, Sociology – 05S)

Opponents:

Prof. Dr. Gintautas Mažeikis (Vytautas Magnus University, Humanities, Philosophy – 01H)

Dr. Audronė Žukauskaitė (Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, Philosophy – 01H)

The official defence of the dissertation will be held at 3 p.m., December 20, 2013, at the Dept. of Philosophy, Vilnius University (auditorium 201)

Address: Universiteto str. 9/1, LT-01513 Vilnius Lietuva

The summary was circulated on November 20th.

The dissertation is available at the Vilnius University library.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

RENATA BIKAUSKAITĖ

RŪPESČIO ETIKOS NORMATYVUMO PROBLEMA

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filosofija (01H)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2007–2013 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. Alvydas Jokubaitis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01H)

Konsultantė:

Doc. dr. Nijolė Radavičienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01H)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Filosofijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

Prof. dr. Marius Povilas Šaulauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01H)

Nariai:

Prof. dr. Jūratė Rubavičienė (Lietuvos edukologijos universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01H)

Prof. dr. Lilija Duoblienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

Doc. dr. Arūnas Mickevičius (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01H)

Prof. dr. Artūras Tereškinas (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S)

Oponentai:

Prof. dr. Gintautas Mažeikis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01H)

Dr. Audronė Žukauskaitė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01H)

Disertacija bus ginama viešame Filosofijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2013 m. gruodžio 20 d. 15 val. Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto 201 auditorijoje

Adresas: Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2013 m. lapkričio mėn. 20 d.

Disertacija galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje

Relevance of the Topic of the Thesis. For the contemporary normative moral philosophy, the ethics of care is relatively new discipline with an ambitious goal to provide an alternative to such well-established traditional moral theories as deontological and utilitarian ethics. In the course of three decades since the publication of Carol Gilligan's book "In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development" (1982), the ethics of care has undergone rapid development. The idea of the moral perspective of care that emerged in the narrow and closed context of feminist psychology rapidly crossed the boundaries of psychology and the confines of feminist philosophy.

Over the period of last two decades, the ethics of care evolved from the moral discourse focused mainly on private and intimate relationships into the moral theory with its ideas and concepts being applied in nursing, business, animal ethics (Tschudin 2003, Donovan and Adams 2007, Hamington and Sander-Staudt 2011), and are used to reflect on various political issues in such domains as international relationships, global politics, citizenship, multiculturalism, etc. (Kittay 1999, Robinson 1999, Held 2006, Sevenhuijsen 2004, MacDonald 2010).

Notwithstanding its swift development, the ethics of care still contains some vague and ambiguous aspects which are the cause of various misunderstandings between the representatives of this field of ethical thought and incorrect, misleading perceptions of its critics and, sometimes, of its supporters. This thesis puts an emphasis on three main and most relevant topics that still raise many issues and necessitate adequate theoretical consideration.

The first topic concerns the need for the definition of the concept of care. The sense of this concept is still to be defined. The exponents of this ethical thought do not agree among themselves as to how this concept of care should be defined and even argue as to whether such definition is needed at all (Bowden 1997). Various architects of this ethical thought put their emphasis on quite divergent aspects of this phenomenon, and thus they assign different moral meanings to its various elements.

Some moral philosophers argue that care is a certain virtue or a personal quality based on empathy (Slote 2007). Other philosophers, however, maintain that the caring is, first of all, some work or activity orientated towards the satisfaction of needs of another

person who is unable to perform this work or activity on his own. The moral role of feelings and emotions is insignificant in this case (Bubeck 2004).

The third group of philosophers defines the care as specific relation between two individuals. In this case both feelings and activity directed towards another person are important (Noddings 2003). Yet the fourth group of the supporters of the ethics of care argues that the caring should be defined as a practice which embraces certain values and standards of activity (Held 2006).

The second topic concerns the issue related to the normative weakness of the ethics of care, *i. e.* the lack of independent norms of the ethics of care and its insufficient normativity (Veatch 1998, Rudnick 2001, Nortvedt 2001, Pettersen 2011). Particularism is one of the main features of the ethics of care. It means that the care is not grounded on universal moral principles or moral obligations that must be followed by any moral agent under similar conditions. It is an invitation to focus on a specific person and to be attentive to her needs and the specific personal, social, cultural, and political context where those needs emerge. Most of the advocates of the ethics of care point out to the particularity, attentiveness to the specific networks of relationship, and situational sensibility as the main advantages of this ethics (Gilligan 1982, Benhabib 1992, Noddings 2003, Held 2006). Its critics, however, maintain that such an attitude undermines normative status of the ethics of care. They point out to the fact that the ethics of care is incapable to provide ethical guidelines for the caring moral agent, *i.e.* when and how she should care, what kind of care is good, which is bad, oppressive, and paternalistic, which relationships are good and worth to maintain and unfold, and which are oppressive and exploiting.

At the present time, many advocates of the ethics of care, especially those who adopt the ideas of care for the analysis and problem-solving in the field of applied ethics (nursing, healthcare, bioethics), set before themselves a task to define in a more precise way the normative content of care ethics (Nortvedt 2011, Paulsen 2011, Nortvedt, Hem and Skirbekk 2011, Pettersen and Hem 2011, Pettersen 2011).

On the theoretical level, the so-called assimilation strategy is the most widely used, *i. e.* this is the strategy of the adoption of the conceptual recourses of other ethical theories. One of the widely used strategies is to identify the care as a virtue and to relate the ethics of care to the virtue ethics (Slote 2001; Halwani 2003). Very often the ethics

of care is described as a variety of virtue ethics (Crittenden 1999, Devettere 2002). Yet another strategy is to relate the ethics of care to the tradition of sentimentalist ethics. The care is then identified with the empathy (Slote 2007).

The third topic, which presently stimulates many internal discussions and external critique, relates to the controversial assumption concerning the fundamental nature of relational subject and relationships. The point of departure for the ethics of care is an understanding that every human person exists in a particular network of relationships that shapes her identity and constitutes her as a moral agent. Therefore, the ethics of care focuses on how to create good relationships for the sake of mutual wellbeing.

The relationship between a mother and a child is one of the main paradigmatic models of ethical relation and moral agency. This model is not just a figurative archetype of a moral ideal, but, for some ethicists, it is also a normative ideal. The model of a mother-child relationship and a relational subject are opposed to the dominating conceptions of autonomous, independent, self-sufficient individual (Kittay 1999, Noddings 2003, 2010, Held 1995, 2006).

In the contemporary ethics of care the relational approach to the moral life, however, is not always taken into consideration and it is not analysed in a consistent way. The most often the relational assumptions of caring are merely stated, but instead of creating the moral vocabulary based on these assumption, one returns to conceptual resources offered by the traditional moral theories.

Methodology. The methodological point of departure of this research is an assumption that the relational approach constitutes the distinctiveness and specificity of the ethics of care.

The reconstruction and analysis of the newest trends in the ethics of care, proposed in this thesis, aimed to examine (1) what is the degree of their success to unveil the relational aspects of the moral life while developing the normative content of the ethics of care, and (2) whether the conceptual apparatus chosen by them offers an opportunity to accomplish the task in an adequate way.

In order to reveal to what extent the relational dimension of care is and could possibly be further successfully conceptualised, the methods of reconstruction and comparative analysis are applied: the relational character of various conceptions of care

is emphasised and the ethics of care is engaged into a dialogue with other ethical theories.

The method of conceptual analysis has been applied in order to identify the ethical notions related to the notion of care. The attempts to identify the care with virtue and empathy have been critically analysed and (3) the conceptual tools needed to define normative vocabulary of the ethics of care and at the same time, to retain the relational character of this ethics have been sought for.

Aims and Objectives of the Present Research. This thesis focuses of the two main aims that are the following:

(1) to provide a critical analysis of the present state of play of the ethics of care; and

(2) to point out to the possibilities of the further normative developments of the ethics of care in the wider philosophical context.

In order to accomplish this task, the following objectives have been set forth:

(1) to examine the contexts in which the notion of care is used and to reveal its ethical content,

1.1. to analyse the meaning of the notion of care in the writings of Carol Gilligan,

1.2. through the analysis of the writings of Nel Noddings, to disclose the meaning of care as a relation,

1.3. through the analysis of the concepts of mothering and citizenship, to show the importance of the definition of care as work and practice.

(2) to discuss different strategies of the normative development in the present ethics of care and to examine their potential to conceptualise its relational specificity,

2.1. to examine the potential of mother-child relations and mothering practice to provide an adequate normative model for the ethics of care,

2.2. to examine the relation between the ethics of care and sentimentalism, and assess the conceptual potential of the latter to disclose the relational character of care,

2.3. to examine the relation between the ethics of care and virtue ethics, and assess the conceptual potential of the latter to disclose the relational character of care,

2.4. to show the importance of the notion of needs in the ethics of care, and to assess the potential of Soran Reader's conception of care to disclose the relational character of care,

(3) to discuss the normative foundation of the ethics of care using the notions of Emmanuel Levinas' ethics,

3.1. to examine the way of the ethics of care to justify the care demands,

3.2. to highlight the notions of Levinas' ethics that are relevant to the project of the normative foundation of the ethics of care.

Argument of the Thesis. The specificity of the ethics of care can be revealed by the use of the normative vocabulary that allows conceptualising the moral demands of care in the relational context.

Structure of the Thesis. At the present time, the ethics of care and its normative vocabulary is being developed by various authors and this is done in diverging directions. They invoke sentimentalism, virtue ethics, and even Kantian moral philosophy; however, they rarely pay more serious attention to the origins of the ethics of care. This thesis seeks to put forward the underlying assumptions of the ethics of care; this is the reason why the ideas of the very first care ethicists are compared to those of the contemporary ones.

The first part of this thesis seeks to examine the conceptions of the authors who may be called classical care ethicists, *i. e.* Carol Gilligan, Nel Noddings, Sarah Rudick, Joan Tronto, Evos Fedder Kittay. In this part, the analysis of the definitions by these authors of the notion of care helps to reconstruct the relational meaning of care. It is argued that, for the adequate understanding of care, at least three conceptions are needed. These conceptions emerge in the various writings of the care ethicists.

Carol Gilligan, the founder of the ethics of care, does not provide an explicit definition of care; nonetheless, certain elements of values related to this notion do emerge in her works. This is the reason why, **in the first chapter** of the thesis, the ideas of Gilligan are analysed and brought to the wider philosophical context. Care is identified as the core of the new relational ethical paradigm. The ethical paradigm in this case should be understood as a sum of values, concepts, and methods that allow a certain understanding and justification of the moral life.

The critics and, sometimes, the supporters of the ideas of Noddings relatively often attribute them to the same category as the ideas of those authors who define care as feeling, inclination, and empathic attitude of the one who provides care. This is why in **the second chapter** of this thesis it is argued that this view is incorrect. A deeper

scrutiny of Noddings' philosophy reveals that in her works care is defined as a relation. The analysis of Noddings' ideas in this thesis reveals the relational meaning of the care and discloses the constitutive elements of relational care.

Her conception of the dyadic care relation often falls under criticism as the caring responsibilities are mostly defined by her as some private matter that connects two persons (the one who cares and the other that is cared for) without any consideration of a wider social and political context. Further, in **the third chapter**, it is argued that definition of care as work and practice allows conceptualising the wider context of caring relation. Practice of mothering and citizenship are chosen to show the moral meaning of the work and practice of care in various contexts, such as, for example, private, social, and political life.

The second part of the thesis is devoted to the discussions concerning the normative content of the ethics of care. Aiming to reveal the actual and possible tendencies of the normative development of the conceptions of the ethics of care, we further analyse the attempts of various care ethicists to broaden normative vocabulary of care while applying inner and external conceptual resources. The analysis of the relationship of the ideas of Simone Weil, Iris Murdoch, Alasdair MacIntyre, and Soran Reader to the ethics of care is also provided.

The first chapter is dedicated to the analysis of the mother-child relation model. Some of the care ethicists, seeking to conceptualise the ethical practice constituted by the variety of relationships, apply specific moral vocabulary based on the mother-child relation. The role of the mother-child relation as presented in the works of Virginia Held and Eva Fedder Kittay is examined. Further, the normative implications of the mothering practice to the ethics of care are scrutinised on the basis of the Sara Ruddick's conception of maternal practice. It is argued that the images of mother-child relation and those of the mothering practice are too ambiguous to be adequate foundation for the normative care vocabulary, even if they do offer proper attention to the relational dimension of care.

The second chapter offers a critical analysis of the attempts of Michael Slote to reduce the ethics of care to sentimentalist moral philosophy. It is proposed to further develop the normative vocabulary of care focusing on the notion of attention suggested by Weil and Murdoch, which, according to the author of this thesis, has considerably

greater normative potential than the notion of empathy. Furthermore, the theoretical influence of the notion of attention to be found in the works of Simone Weil and Iris Murdoch to the ethics of care, especially to the philosophy of Noddings, is further analysed in this chapter.

The **third chapter** offers an analysis of the attempt to enhance the ethics of care using the notions from virtue ethics and their potential to disclose the specificity of the ethics of care in an adequate way. The Alasdair Macintyre's conception of virtue as proposed in his book "Dependent Rational Animals" is used to reveal limited potential of virtue ethics to disclose the relational dimension of care. The conclusion is that the concepts taken from the sentimentalist or virtue ethics do not provide a suitable aid to conceptualisation of the specificity of the relational ethics of care.

The **fourth chapter** argues that in order to preserve the relational character of the ethics of care, one should equally offer an adequate attention to the moral patients, the caretaker, and not merely to the moral agent, the caregiver. It is suggested that in order to achieve this, one should introduce the concept of need as found in the writings of British philosopher Soran Reader.

The **third part** of this thesis is dedicated to the analysis of the normative foundation of the ethics of care. It is argued that the answer to the question concerning the normative source of the care demands should reflect (1) the role of the relationships to the constitution of the care responsibilities and obligations, and (2) the effects of these relationships to the moral agency.

The **first chapter** offers an analysis of the answers provided by the care ethicists Daniel Engster and Eva Kittay to the question concerning the justification strategy of the responsibility of care. Daniel Engster provides an answer based on the assumption of mutual interdependence, whereas argument of Eva Fedder Kittay stands on the notion of vulnerability. It is argued that the problem faced by those two conceptions is their inability to offer an answer which could explain how the relations of care constitute the very possibility of moral agency.

The **second chapter** of this part provides an analysis of Levinasian ethics. It is suggested that the ethical thought of Emmanuel Levinas helps to put an emphasis on the relational character of care, aids to define contextual, particular and relational normative sources of caring demands. For the ethics of care, Levinasian ethics provides

a relational answer to the question as to what the normative source of the moral demands is. The normative source of the care responsibility is another person who addresses us with her needs. Based on Levinasian ideas, the ethics of care is able to argue that (1) the source of responsibility and obligation to care is another person; (2) the relation with this person constitutes a possibility of response by the moral agent. (3) By exercising this responsibility or taking care of another person the agent creates her moral identity. On the other hand, by refusing to do so, she degrades it.

Conclusions

1. 1. The ethical content of care in the ethics of care can be defined using three interconnected conceptions. The care as the core of the new ethical paradigm is an expression of relational approach to moral life, since the point of departure of moral considerations and actions is the apprehension of interdependence, responsibility for vulnerable and dependent others, attention to specific needs of others, appreciation of emotional ties. The second conception of care as a relation puts an emphasis on the fact that caring is a receptive and active relationship between (at least) two individuals and that it highlights the importance of the needs of another person and significance of the inner state of the moral agent, determined by such factors as attention, empathy, sympathy, ability to comprehend the recipient of care. The third conception underlines the fact that caring is also a praxis constituted by a certain set of values, attitudes, principles and rules of action, virtues, and even respective emotions or feelings.

1.2. These three conceptions of care

a) do not contradict each other as they are based on the same assumptions, such as the underlying importance of relationships in the life of an individual, moral significance of caring relations, needs as the source of moral obligations and responsibility;

b) they complement each other as they disclose various aspects of care. The first conception identifies care and caring as the constitutive element of a relational approach to moral life. The second one puts an emphasis on the fact that caring takes its shape due to subjective (empathy, sympathy, attention, openness, receptivity) and objective (the caretaker and her/his needs) factors. And, lastly, the third conception draws attention to the fact that any specific caring relation prevails in a broader context of social and

political power relations and not merely between two individuals; this is the reason why the responsibility of caring and its distribution is not just a personal matter: it is equally a public one.

2.1. Even if the moral vocabulary of the ethics of care, which is based on conceptualisation of mother-child relation and mothering practice puts an emphasis on the importance of dependency, asymmetry of moral relation, vulnerability, need for the care, and help of others, due to its ambiguous and controversial nature, it cannot, however, be the unique normative model for the ethics of care.

2.2. There is one tendency in the recent thought of the ethics of care that gradually becomes more and more explicit: it is an attempt to apply more traditional ethical recourses (especially notions from sentimentalist and virtue ethics) in order to further develop the normative vocabulary of the ethics of care. Unfortunately, such an attempt to improve the ethics of care using the conceptual apparatus of those theories conceals the relational nature of this ethics. To define the care or caring as a virtue or emotion means to focus on a moral agent and to put the moral patient far aside. In this case caring, instead of being an integral part of a broader relational net of caring, formed out of various social and political relations, turns to be a matter of a merely private responsibility.

2.3. It is necessary to complement the normative vocabulary of the ethics of care and to add to it the specific conception of need which makes it possible:

a) to preserve the relational character of the ethics of care. Moral care is an interaction of a caregiver and a caretaker, which is initiated and directed by the needs of the latter. This is the reason why the definition of good care needs to be based on such a criterion as the relevance of the way to satisfy the needs of the caretaker, and not on the subjective factors, such as the motivation, feelings, and virtues of a caregiver;

b) to provide more precise guidelines for the care activities and define the criteria for evaluation of the caring activities without the threat which is to deny the ethics of care its particularistic attitude;

c) to put a dyadic relation of care and responsibility into a wider social, cultural, and political context, which shapes various practices of need recognition, its acknowledgment and satisfaction.

3. The concepts of Levinasian ethics put an emphasis on the assumptions of the ethics of care and provide their foundation. What is common to both of these ethics, it is their position that the point of departure of any ethics is the relation of responsibility and care, rather than assumptions based on the idea of an independent, self-sufficient, and autonomous individual. Both of these ethics point to the fact that the normative source of any moral demands flows from a specific relationship, from an encounter with a specific person, rather than from some universal moral principles or predefined rules. Levinas, just as the ethicists of care, puts an emphasis on moral importance of the factors that could be labelled as “feminine”, *i. e.* the founding nature of relationships, asymmetrical responsibility, mutual interdependence, vulnerability, response to the needs of other, but at the same time he manages to unveil the universal meaning of those constitutive factors of care.

Publications on the Topic of Dissertation:

Bikauskaitė, R. 2011. „Rūpestis ir pilietiškumas“, in: *Problemos*, Nr. 79, p. 15–27.

Bikauskaitė, R. 2012. „Rūpesčio etika ir Emmanuelis Levinas“, in: *Problemos*, Nr. 82, p. 112–125.

Pedagogical Experience:

Seminars of the Course of Ethics, Vilnius University (2008–2010)

Course of the Propaedeutics to Ethics, Lithuanian University of Educational Sciences (2012–2013)

Course of the Ethics of Care, Lithuanian University of Educational Sciences (2012–2013)

Course of the Ethics of Family, Lithuanian University of Educational Sciences (2012–2013)

Renata Bikauskaitė has an M. A. in Philosophy from Vilnius University. Areas of her scientific interests include moral philosophy, feminist philosophy, and gender studies.

E-mail: renatabikauskaite@gmail.com

Temos aktualumas. Rūpesčio etika šiuolaikinėje normatyvinėje moralės filosofijoje yra gana naujas reiškinys, pasižymintis ambicingu siekiu sukurti alternatyvą solidžioms ir gilią šaknis turinčioms etinėms teorijoms, pavyzdžiui, deontologinei ir utilitarinei etikai. Per trijų dešimtmečių laikotarpį nuo Carol Gilligan, kurią daugelis laiko rūpesčio etikos pradininke, knygos „In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development“ (1982) iki šandieninio rūpesčio etikos diskurso rūpesčio etika sparčiai vystėsi. Rūpesčio moralinės perspektyvos idėja, užgimusi gana siaurame ir uždarame feministinės psichologijos kontekste, neilgai trukus peržengė psichologijos ir feministinės filosofijos ribas. Paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais ji plėtota nuo moralinio diskurso, kurio dėmesio centre paprastai privačiai sferai priskiriami santykiai tarp šeimos narių, draugų, kaimynų, iki teorijos, kurios idėjos ir sąvokos šiandien naudojamos tokiose taikomosios etikos šakose: slauga, verslas, elgesio su gyvūnais etika (Tschudin 2003, Donovan, Adams 2007, Hamington, Sander-Staudt 2011), pasitelkiamos apmąstyti tokioms politinėms problemoms: tarptautiniai santykiai, globali politika, pilietiškumas, multikultūralizmas (Kittay 1999, Robinson 1999, Held 2006, Sevenhuijsen 2004, MacDonald 2010).

Nepaisant sparčios rūpesčio etikos plėtos, lieka dar nemažai neaiškumo ir daugiaprasmiškumo, kurie lemia nesusikalbėjimą tarp pačių rūpesčio etikos atstovų ir netikslų ar klaidinančių jos kritikų, oponentų, o dažnai ir šalininkų supratimą.

Disertacijoje išskiriamos trys šiuo metu aktualiausios, daugiausia problemų sukeliančios temos, kurių teorinei analizei vis dar nėra skiriamas pakankamas dėmesys.

Pirmoji tema – rūpesčio/rūpinimosi sąvokos apibrėžimo trūkumas. Rūpesčio etikos atstovai iki šiol nesutaria, kaip reikia, jei iš viso reikia, apibrėžti rūpestį/rūpinimąsi (Bowden 1997: 11–15). Šios etikos kūrėjai teikia pirmenybę skirtingiems rūpesčio/rūpinimosi fenomeno aspektams, todėl skirtingiems veiksniams priskiria nevienodą moralinę reikšmę. Vieni autoriai mano, kad rūpestingumas yra tam tikra asmens dorybė (Halwani 2003) arba savybė, kurios pamatas yra empatija (Slote 2007). Antri laikosi nuomonės, kad rūpinimasis visų pirma yra darbas arba veikla, nukreipta į kito asmens, kuris pats nėra pajėgus to padaryti, poreikių patenkinimą. Jausmai, emocijos čia turi nedidelę moralinę reikšmę ir vertę (Bubeck 2004). Treti rūpestį/rūpinimąsi apibrėžia kaip specifinį santykį, kuriame svarbūs tiek jausmai, tiek

veikla kito asmens atžvilgiu (Noddings 2003). Ketvirti sako, kad tai yra praktika, apimanti tam tikrus veiklos standartus ir vertybes (Held 2006).

Antroji tema, į kurią atkreipia dėmesį daugelis kritikų ir vis dažniau jos šalininkai, – savarankiškų rūpesčio etikos normų ir normatyvumo stoka (Veatch 1998, Rudnick 2001, Nortvedt 2001, Pettersen 2011). Viena iš rūpesčio etikos ypatybių, vienijanti skirtingas jos šakas, yra ta, kad rūpestis/rūpinimasis kitais žmonėmis nėra kildinamas iš konkrečių moralinių principų ar moralinių įsipareigojimų, kuriems turėtų paklusti visi moraliniai veikėjai, esant panašioms sąlygoms. Daugelis rūpesčio etikos autorių pabrėžia, kad didžiausias šios etikos privalumas yra kontekstualumas, konkretumas, situacinis jautrumas (Gilligan 1982, Benhabib 1992, Noddings 2003, Held 2006). Tokia rūpesčio etikos pozicija, jos kritikų manymu, kvestionuoja rūpesčio etikos kaip normatyvinės etinės teorijos statusą. Teigiama, kad rūpesčio etika nepajėgi nurodyti konkrečių gairių moraliniam veikėjui: kada ir kaip jis privalo rūpintis, koks rūpestis yra geras, moralus, o koks blogas, amoralus, kaip atskirti santykius, kuriuos verta išlaikyti ir plėtoti, nuo išnaudojimo santykių.

Šiuo metu nemaža dalis rūpesčio etikos atstovų, ypač tų, kurie rūpesčio etiką pritaiko įvairių praktinių problemų (slaugos, sveikatos apsaugos etika, bioetika) analizavimui ir sprendimui, kelia sau tikslą aiškiau apibrėžti rūpesčio etikos normatyvinį turinį (Nortvedt 2011, Paulsen 2011, Nortvedt, Hem, Skirbekk 2011, Pettersen, Hem 2011, Pettersen 2011).

Teoriniame etikos diskurse labiau plėtojama asimiliacinė strategija, t. y. rūpesčio etikos normatyvinio turinio stoką bandoma užpildyti kitų normatyvinių etinių teorijų moraliniu žodynu. Labiausiai paplitusi strategija – rūpestį apibrėžti kaip dorybę ir rūpesčio etiką sieti su dorybių etika (Slote 2001, Halwani 2003a). Neretai rūpesčio etika pristatoma apskritai kaip dorybių etikos atmaina (Crittenden 1999, Devettere 2002). Antroji strategija – rūpesčio etiką sieti su moralinio sentimentalizmo tradicija ir rūpestį/rūpinimąsi tapatinti su empatija (Slote 2007).

Trečioji tema, kelianti daug vidinių diskusijų ir išorinės kritikos, – rūpesčio etiką persmelkiančios kontraversiškos reliacinio subjekto ir santykių moralinio pamatiškumo prielaidos.

Rūpesčio etika prasideda nuo suvokimo, kad kiekvienas iš mūsų iš pat pradžių esame konkrečiame santykių tinkle, kuris formuoja mus, kaip asmenis, ir konstituoja

kaip moralinius veikėjus, todėl ši etika visų pirma akcentuoja gerų santykių, kuriuose siekiama abipusės gerovės, kūrimą. Vienas iš paradigminių etinio santykio ir moralinio veikimo modelių yra santykis tarp motinos ir vaiko, kuris dalies rūpesčio etikos kūrėjų laikomas ne tik etinio santykio provaizdžiu, bet ir normatyviniu idealu. Jie motinos-vaiko etinio santykio ir apskritai reliacinio subjekto modelį priešina vyraujančių moralės teorijų preziumuojamai atomizuoto, autonomiško, sau pakankamo individo sampratai (Kittay 1999, Noddings 2003, 2010, Held 1995, 2006).

Visgi reliacinis požiūris į moralinį gyvenimą ne visuomet įsisąmoninamas ir nuosekliai plėtojamas dabartinėje rūpesčio etikoje. Dažniausiai tik konstatuojamos prielaidos, tačiau užuot jas apmąščius ir remiantis jomis kūrus normatyvinį rūpesčio etikos žodyną, grįžtama prie tradicinių moralės teorijų siūlomų konceptualinių resursų, tokių, kaip dorybių ar sentimentalizmo etika.

Metodologija. Šio tyrimo metodologinis išeities taškas – prielaida, kad reliacinė etinė prieiga konstituoja rūpesčio etikos savitumą ir specifiką. Rekonstruojant ir analizuojant naujausias skirtingų šios etikos atstovų pozicijas, aiškinasi, (1) kaip sėkmingai jiems pavyksta atskleisti reliacinį moralinio gyvenimo matmenį, plėtojant normatyvinį rūpesčio etikos turinį, (2) ar jų pasirinktos konceptualinės priemonės leidžia tai adekvačiai atlikti. Siekiant šių tikslų, pasitelktas lyginamosios analizės metodas: rūpesčio etika įtraukta į platesnį filosofinį diskursą ir atskleistas jos santykis su kitomis etinėmis teorijomis, išryškintas skirtingų rūpesčio/rūpinimosi sampratų reliacinis pobūdis. Pasitelkiant konceptualinės analizės metodą, ištirta, kokios etinės sąvokos siejamos su rūpesčio/rūpinimosi kategorija. Kitiškai analizuota tendencija rūpestį/rūpinimąsi tapatinti su dorybėmis bei empatija ir ieškota (3) reliacinės rūpesčio etikos prielaidas galinčių atskleisti konceptualinių priemonių, kurios padėtų aiškiau apibrėžti rūpesčio etikos normatyvinį žodyną.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Šios disertacijos tikslas dvejopas:

Pirma, kritiškai ištirti dabartinę rūpesčio etikos būklę.

Antra, nubrėžti normatyvines rūpesčio etikos vystymosi galimybes, įtraukiant ją į platesnį filosofinį kontekstą.

Siekiant šių tikslų, keliami uždaviniai.

1. Išanalizuoti rūpesčio/rūpinimosi sąvokos vartojimo kontekstą ir atskleisti etinę rūpesčio/rūpinimosi sąvokos specifiką.

1. 1. Ištirti, kaip vartojama rūpesčio/rūpinimosi sąvoka šios etikos pradininkės Carol Gilligan darbuose.

1. 2. Parodyti, ką reiškia rūpesčio/rūpinimosi kaip santykio apibrėžimas Nel Noddings darbuose.

1. 3. Atskleisti rūpesčio/rūpinimosi kaip darbo bei praktikos reikšmę rūpesčio etikoje, analizuojant motinystės bei pilietiškumo sampratas.

2. Aptarti skirtingas rūpesčio etikoje plėtojamą normatyvinio turinio vystymo tendencijas ir ištirti jų dermę su šios etikos specifika.

2. 1. Ištirti motinos-vaiko santykio ir motinystės vaizdinio konceptualines galimybes tapti adekvačiu normatyviniu modeliu.

2. 2. Ištirti rūpesčio etikos ir sentimentalizmo etikos santykį, įvertinti pastarosios konceptualines galimybes atskleisti reliacinį rūpesčio/rūpinimosi pobūdį.

2. 3. Ištirti rūpesčio etikos ir dorybių etikos santykį, įvertinti pastarosios konceptualines galimybes atskleisti reliacinį rūpesčio/rūpinimosi pobūdį.

2. 4. Parodyti poreikių sąvokos reikšmę rūpesčio etikoje ir įvertinti Soran Reader poreikių koncepcijos galimybes atskleisti reliacinį rūpesčio/rūpinimosi pobūdį.

3. Atskleisti rūpesčio etikos normatyvinio pagrindimo galimybes, remiantis Emanuelio Levino etikos sąvokomis.

3.1. Ištirti, kaip rūpesčio etika pagrindžia moralinius rūpinimosi reikalavimus.

3.2. Išryškinti Levino etikos sąvokas, relevantiškas rūpesčio etikos normatyvinio pagrindimo projektui.

Ginama tezė. Rūpesčio etikos specifiką atskleidžia normatyvinis žodynas, leidžiantis konceptualizuoti moralinius rūpinimosi reikalavimus reliaciniame kontekste.

Darbo struktūra. Šiuo metu rūpesčio etikos atstovai, apibrėždami jos normatyvinį turinį, plėtoja ją labai skirtingomis kryptimis, pradedant sentimentalizmu, baigiant kantiškąja moralės filosofija, tačiau retas plačiau analizuoja šios etikos ištakas. Šioje disertacijoje, siekiant išryškinti pamatines rūpesčio etikos prielaidas, sugretintos pirmųjų rūpesčio etikos kūrėjų ir šiuolaikinių jos plėtotojų idėjos. Pirmoji disertacijos dalis skirta tų autorių, kuriuos sąlygiškai galima pavadinti klasikiniu rūpesčio etikos branduoliu, analizei. Šiam branduoliui priklauso Carol Gilligan, Nel Noddings, Saros Ruddick, Joan Tronto, Evos Fedder Kittay darbai. Šioje dalyje, analizuojant įvairius rūpesčio/rūpinimosi sąvokos taikymo atvejus šių filosofų darbuose, rekonstruojama

reliacinė šios sąvokos prasmė ir teigiama, kad etinį rūpestį/rūpinimąsi adekvačiai suprasti reikalingos bent trys reikšmės, kurios ryškėja skirtinguose rūpesčio etikos atstovų darbuose.

Nors rūpesčio etikos pradininkė Gilligan neformuluoja aiškaus rūpesčio/rūpinimosi apibrėžimo, tačiau jos darbuose ryškėja tam tikri vertybiniai elementai, siejami su šia sąvoka. Todėl pirmame skyriuje, analizuojant Gilligan darbus ir įtraukiant juos į platesnį filosofinį kontekstą, rūpestis/rūpinimasis apibrėžiamas kaip naujos reliacinės etinės paradigmos branduolys. Sąvoka *etinė paradigma* šiuo atveju suprantama kaip vertybių, sąvokų, metodų, leidžiančių suvokti ir pagrįsti moralinį gyvenimą, visuma.

Noddings rūpesčio etikos kritikų, o neretai ir jos šalininkų, priskiriama tiems, kurie esą rūpestį apibrėžia kaip rūpintojo jausmą, polinkį, empatinę nuostatą, todėl antrame disertacijos skyriuje, analizuojant šios autorės darbus, teigiama, kad toks požiūris nėra teisingas. Noddings filosofijoje atskleidžiama, ką reiškia rūpestis kaip santykis ir kokie veiksniai jį konstituoja. Noddings diadinis rūpinimosi santykis sulaukia kritikos, kadangi atsakomybę rūpintis apibrėžia kaip privatų dalyką, siejantį rūpintoją ir rūpintinį, neatsižvelgia į platesnį socialinį ir galios santykių kontekstą.

Trečiame skyriuje teigiama, kad konceptualizuoti platesnį rūpinimosi santykio kontekstą leidžia rūpesčio/rūpinimosi kaip darbo bei praktikos suvokimas. Nagrinėjant rūpesčio etikos atstovų požiūrį į motinystę ir pilietiškumą, atskleidžiama, kokią moralinę reikšmę šioje etikoje vaidina rūpinimasis, suprantamas kaip darbas bei praktika.

Antroji disertacijos dalis skirta diskusijų dėl rūpesčio etikos normatyvinio turinio analizei. Siekiant atskleisti esamas ir galimas rūpesčio etikos vystymosi tendencijas ir galimybes, analizuojama, kaip šios etikos atstovai, remdamiesi savo ir kitų moralės teorijų siūlomais konceptualiniais resursais, plėtoja jos normatyvinį turinį. Nagrinėjamas Simone Weil, Iris Murdoch, Alasdairo MacIntyre'o, Soran Reader idėjų santykis su rūpesčio etika.

Pirmame skyriuje nagrinėjamas rūpesčio etikos moraliniam žodynui įtaką darantis motinystės vaizdinys, motinos-vaiko santykio modelis. Analizuojama, kokią funkciją motinos-vaiko santykis atlieka Virginijos Held ir Evos Fedder Kittay mąstyme. Pasitelkiant Saros Ruddick motinystės koncepciją, nagrinėjamos motinystės praktikos normatyvinės implikacijos. Teigiama, kad motinos-vaiko ir motinystės praktikos

vaizdiniai yra pernelyg daugiaprasmiai, kad tik jais būtų grindžiamas normatyvinis šios etikos žodynas, tačiau jie atkreipia dėmesį į reliacinį rūpesčio/rūpinimosi metmenį.

Antrame skyriuje, kritiškai analizuojama rūpesčio etikos ir sentimentalizmo tradicijos tapatinimo tendencija, kuriai atstovauja Michaelo Slote'o rūpesčio etikos variantas. Siūloma normatyvinį rūpesčio žodyną plėtoti remiantis ne tiek empatijos, kiek dėmesio sąvoka. Nagrinėjama Simone Weil ir Iris Murdoch dėmesio sampratos teorinė įtaka rūpesčio etikai, ypač Noddings filosofijai.

Trečiame skyriuje nagrinėjamas bandymas sustiprinti rūpesčio etiką dorybių etikos sąvokomis, svarstomos dorybių etikos galimybės adekvačiai atskleisti rūpesčio etikos specifiką. Analizuojama Alasdair MacIntyre'o dorybių koncepcija, pristatyta knygoje „Dependent Rational Animals“. Keliamas klausimas, ar ji paranki konceptualizuojant reliacines rūpesčio etikos prielaidas. Teigiama, kad sentimentalizmo ir dorybių etikos sąvokos nepadedą konceptualizuoti reliacinės rūpesčio etikos specifikos.

Ketvirtame skyriuje teigiama, kad siekiant išsaugoti reliacinį rūpesčio etikos pobūdį, reikia skirti atitinkamą dėmesį ne tik moraliniam veikėjui, bet ir rūpinimosi recipientui, t. y. rūpintiniui. Tai siūloma daryti pasitelkus poreikių sąvoką, pateiktą britų filosofės Reader koncepcijoje.

Trečioje disertacijos dalyje analizuojamos rūpesčio etikos normatyvinio pagrindimo klausimas. Teigiama, kad atsakymas į klausimą, koks yra normatyvinis rūpinimosi reikalavimų šaltinis, turi atspindėti tai, (1) kokį vaidmenį vaidina santykiai formuojant moralinius rūpinimosi reikalavimus, (2) kokią reikšmę jie turi moraliniam veikimui.

Pirmame skyriuje nagrinėjamos rūpesčio etikos autoriams priklausančios rūpinimosi įsipareigojimų pagrindimo strategijos: Danielio Engsterio atsakymas, grindžiamas tarpusavio priklausomybės prielaida, ir Evos Fedder Kittay pažeidžiamumo koncepcija. Teigiama, kad šių koncepcijų problema yra ta, kad jos nepateikia atsakymo, kuris paaiškintų, kaip rūpestis konstituoja moralinio veikimo galimybes.

Antrame skyriuje nagrinėjama Levino etika ir teigiama, kad rūpesčio etikai ji padeda išryškinti reliacinį rūpesčio pobūdį, apibrėžti kontekstualų, konkretų ir reliacinį rūpinimosi reikalavimų šaltinį. Levino etika rūpesčio etikai suteikia reliacinį atsakymą į klausimą, iš kur kyla moralinių reikalavimų normatyvinė galia – jos šaltinis yra kitas asmuo, besikreipiantis į mus su savo poreikiais. Remiantis Levino etika, galima teigti,

(1) jog moralinės atsakomybės ir įsipareigojimų rūpintis šaltinis yra kitas žmogus, (2) santykis su juo konstituoja moralinio veikėjo atsako galimybę, (3) įgyvendindamas savo atsakomybę, t. y. rūpindamasis, jis tuo pačiu kuria savo moralinę tapatybę, atsakydamas negatyviai, nesirūpindamas – ją naikina.

Išvados

1. 1. Etinį rūpesčio/rūpinimosi sąvokos turinį rūpesčio etikoje apibrėžia trys reikšmės. Rūpestis kaip etinės paradigmos branduolys išreiškia reliacinį požiūrį į moralinį gyvenimą, kadangi etinių samprotavimų ir poelgių išeities tašku yra tarpusavio priklausomybės suvokimas, atsakomybė už tuos, kurie yra priklausomi ir pažeidžiami, dėmesys konkretiems žmonių poreikiams, emocinių saitų pripažinimas. Antroji – rūpesčio/rūpinimosi kaip santykio – reikšmė pabrėžia, kad rūpestis/rūpinimasis yra imlus bei veiklus santykis tarp (bent) dviejų žmonių. Svarbūs kito žmogaus poreikiai ir moralinio veikėjo vidinė būseną, kurią lemia tokie veiksniai: dėmesys, empatija, simpatija, gebėjimas suprasti rūpintinį, už jį prisiimti atsakomybę bei ją įgyvendinti. Trečioji reikšmė pabrėžia, kad rūpinimasis taip pat yra veikla, nukreipta (plačiausia prasme) į kitų žmonių poreikių patenkinimą, ir poreikių patenkinimo praktika, kurią sudaro tam tikros vertybės, nuostatos, elgesio, veiklos principai bei taisyklės, dorybės ir net atitinkamos emocijos, jausmai.

1. 2. Šios trys rūpesčio/rūpinimosi sampratos:

a) neprieštarauja viena kitai; jos grindžiamos tomis pačiomis prielaidomis: pamatinė santykių svarba atskiro žmogaus gyvenime, rūpinimosi santykių moralinė reikšmė, poreikiai kaip moralinių įsipareigojimų ir atsakomybės šaltinis;

b) papildo viena kitą, atskleisdamos skirtingus rūpesčio/rūpinimosi aspektus. Pirmoji samprata rodo, kad rūpestis/rūpinimasis konstituoja reliacinį požiūrį į moralinį gyvenimą; antroji akcentuoja, kad rūpinimąsi formuoja subjektyvūs (rūpintojo empatija, simpatija, dėmesys, atvirumas, imlumas) ir objektyvūs (rūpintinis ir jo poreikiai) veiksniai; trečioji pabrėžia, kad kiekvienas konkretus rūpinimosi santykis egzistuoja ne tik tarp dviejų žmonių, bet ir platesniame socialinių bei politinių galios santykių kontekste, todėl rūpinimosi atsakomybė bei jos paskirstymas yra ne tik individualus, bet ir visuomeninis reikalas.

2. 1. Rūpesčio etikos moralinis žodynas, grindžiamas motinos-vaiko santykio ir motinystės praktikos įvaizdžiais, nors ir pabrėžia priklausomybės, moralinio santykio asimetriškumo, pažeidžiamumo, kitų pagalbos ir rūpinimosi reikšmę, negali būti vieninteliu modeliu plėtojant normatyvinį šios etikos turinį, kadangi yra daugiaprasmis ir kontraversiškas.

2. 2. Šiuo metu rūpesčio etikoje ryškėja tendencija normatyvinio turinio plėtrai pasitelkti tradiciškesnius etinius resursus – sentimentalizmo ir dorybių etikos sąvokas. Tačiau bandymas patobulinti rūpesčio etiką šių etinių teorijų sąvokomis paslepia reliacinį jos pobūdį. Apibrėžiant rūpestį/rūpinimąsi kaip dorybę ar jausmą dėmesio centre atsiduria moralinis veikėjas, o ne rūpinimosi recipientas, rūpestis/rūpinimasis pradedamas traktuoti kaip esantis labiau privačios atsakomybės reikalui, o ne integralia platesnio reliacinio tinklo, formuojamo įvairių socialinių ir politinių santykių, dalimi.

2. 3. Rūpesčio etikos normatyvinį žodyną būtina papildyti platesne poreikių koncepcija, kuri leidžia:

a) išlaikyti reliacinį rūpesčio/rūpinimosi pobūdį – etinį rūpestį konstituoja rūpintojo ir rūpintinio sąveika, kurią inicijuoja ir nukreipia pastarojo poreikiai. Geras rūpinimasis visų pirma turi būti apibrėžiamas remiantis tuo, kaip adekvačiai patenkinami rūpintinio poreikiai, o ne teikiant pirmenybę subjektyviems veiksniams – rūpintojo motyvacijai, jausmams rūpintinio atžvilgiu, atitinkamų dorybių turėjimui;

b) apibrėžti konkretesnes veiklos gaires ir rūpinimosi veiklos vertinimo kriterijus, nepaneigiant rūpesčio etikos partikuliaristinės nuostatos;

c) įtraukti diadinį atsakomybės ir rūpinimosi santykį į platesnį socialinį, kultūrinį bei politinį kontekstą, kuris formuoja skirtingas poreikių atpažinimo, pripažinimo ir patenkinimo praktikas.

3. Levino etikos sąvokos išryškina ir pagrindžia reliacines rūpesčio etikos prielaidas. Abi jas sieja požiūris, kad atsakomybės ir rūpinimosi santykis (o ne laisvo, autonomiško, sau pakankamo individo samprata) yra pamatinė etikos prielaida. Abi jos pabrėžia, kad normatyvinė moralinių reikalavimų galia kyla iš konkrečių santykių – vieno asmens akistatos su kitu asmeniu, o ne iš universalių, iš anksto apibrėžtų principų. Levinas, kaip ir rūpesčio etika, akcentuoja tai, kas vadinama „moteriškos“ etikos sąvoka, t. y. santykių pamatiškumą, asimetrišką atsakomybę bei tarpusavio priklausomybę,

pažeidžiamumą, atsaką į kito asmens poreikius, tačiau sugeba atskleisti šių rūpinimąsi konstituojančių veiksnų universalią etinę reikšmę.

Straipsniai disertacijos tema:

Bikauskaitė, R. 2011. „Rūpestis ir pilietiškumas“, in: *Problemos*, Nr. 79, p. 15–27.

Bikauskaitė, R. 2012. „Rūpesčio etika ir Emmanuelis Levinas“, in: *Problemos*, Nr. 82, p. 112–125.

Pedagoginio darbo patirtis:

Etikos seminarai, Vilniaus universitetas (2008–2010)

Etikos propedeutikos kursas, Lietuvos edukologijos universitetas (2012–2013)

Rūpesčio etikos kursas, Lietuvos edukologijos universitetas (2012–2013)

Šeimos etikos kursas, Lietuvos edukologijos universitetas (2012–2013)

Išsilavinimas:

1999–2003 m. bakalauro studijos Filosofijos fakultete (filosofija), Vilniaus universitete. Filosofijos bakalauro diplomas, Nr. 0311337

2003–2005 m. magistro studijos Filosofijos fakultete (filosofija), Vilniaus universitetas. Filosofijos magistro diplomas, Nr. 0343113

Nuo 2007.10.01 doktorantūros studijos Vilniaus universitete, Filosofijos istorijos ir logikos katedroje

El. paštas:

renatabikauskaite@gmail.com